

Gräsrotsinitiativ för klimatet

Exempel från Göteborg och Berlin

Sammanfattning
av forskningsprojektet
**Gräsrotsinitiativ för
energiomställning
(GRIT)**
2020-2024

Institutionen för globala studier, Göteborgs universitet

©2024

Text: Kristina Boréus, Karin Bradley, Martin Emanuel, Sofie Tornhill, Rikard Hjorth Warlenius

Formgivning: Viktor Zetterman

Projektet är finansierat av Energimyndigheten och Formas

För innehållet ansvarar författarna.

Gräsrotsinitiativ för klimatet

Exempel från Göteborg och Berlin

Sammanfattning av forskningsprojektet
Gräsrotsinitiativ för energiomställning (GRIT)
2020-2024

Innehåll:

Inledning: Gräsrotsorganisering och klimatomställning [s 4]

Strategier för att öka gräsrotsinitiativs inflytande [s 8]

Gräsrotsinitiativ kan hjälpa kommuner att minska sin miljöpåverkan [s 14]

Vad får en gräsrot kosta? [s 19]

Inledning: Gräsrotsorganisering och klimatomställning

Klimatomställningen är igång men går fortfarande alldeles för långsamt. Runt om i världen finns människor som är frustrerade över att inte tillräckligt görs och tar saken i egna händer. De går samman och bildar gräsrotsinitiativ för att direkt verka för ett hållbart samhälle. Men deras bidrag till omställningen är inte så stort som det skulle kunna vara. Hur kan deras påverkan öka? Det är huvudfrågan för forskningsprojektet GRIT.

Gräsrotsinitiativ är vanliga människor som slår sig samman och agerar för att ställa om. Forskningsprojektet ”Gräsrotsinitiativ för energiomställning” (GRIT) har undersökt hur gräsrotsinitiativens bidrag till omställningen kan öka och hur de kan samarbeta med kommuner för att uppnå goda resultat. För att hitta framgångsrika exempel kontaktade vi ett antal gräsrotsinitiativ i två europeiska städer – Göteborg och Berlin – som båda har aktiva folkrörelser och där kommunerna bedriver ett jämförelsevis ambitiöst omställningsarbete. Vi har gjort ett 70-tal intervjuer, dels med centrala personer i gräsrotsinitiativ inom områdena förnybar energi, mobilitet i städer, konsumtion och livsmedel, dels med tjänstepersoner som antingen arbetar med sådana verksamheter i kommunal regi eller samarbetar med gräsrotsinitiativen. Utöver det har vi besökt många initiativ och sett deras verksamheter. Vi har tagit del av hemsidor och dokument.

I fältarbetet har vi träffat människor som ger en skjuts åt fossilfri energianvändning genom att driva vindkrafts- eller solcells kooperativ. Vi har intervjuat de som jobbar för mer cykling och gångtrafik på bilismens bekostnad. På så sätt kan städer förändras och trafikutsläppen reduceras. Vi har besökt initiativ som arbetar för att minska miljöbelastande konsumtion genom att främja reparation, återanvändning och delning av prylar. Vi har även besökt verksamheter som jobbar med matens klimatpåverkan: solidariska kylskåp för att ta till vara mat som annars skulle ha blivit sopor. Stadsodlingar som kan bidra till mer hållbar matproduktion med korta transporter, biologisk mångfald i städer och mer kunskap om förutsättningarna för odling. Rörelsen som främjar veganism, eftersom kött och mejerivaror orsakar stora växthusgasutsläpp.

Inte alla dessa gräsrotsinitiativ motiveras i första hand av klimatfrågan. De som startar ett kooperativt vindkraftverk kanske är lika intresserade av att få billig energi och ha kontroll över den själva. Veganinitiativ kan i första hand vilja försvara andra djurs rätt att existera utan att bli människoföda. Men från GRIT-projektets perspektiv spelar det ingen roll: de här initiativen är med och utvecklar praktiker och synsätt som behövs i det omställande och omställda samhället.

Omställning av Göteborg

Göteborgsområdet har flera aktiva gräsrotsinitiativ och organisationer på de områden som vi intresserar oss för. I fråga om fossilfri energi har vi intervjuat företrädare för vindenergi kooperativ på västkusten. Vad gäller mobilitet finns bland annat Cykelfrämjandets Göteborgskrets, som både har ett regelbundet cykelutflyktsprogram och bevakar stadens trafikpolitik.

Gräsrotsinitiativen på konsumtionsområdet är särskilt livaktiga. Kollaborativ Ekonomi Göteborg (senare Kollaborativ Ekonomi Sverige) bildades 2015 under parollen ”Tillgång framför ägande”. Huvudprojektet är Smarta Kartan, som numer finns i flera kommuner. På Göteborgs Smarta Kartan år 2024 återfinns 207 verksamheter för att byta, hyra, låna, dela, ge och få, reparera och återbruka. Kartan visar bland annat second hand-butiker, bibliotek, en dansbana för spontandans till egen musik, uthyrning av vintageporslin, lekplatser, bildelning, utegym, antikvariat och cykelkök.

Göteborg har flera fixotek, ”kvarternära tjänster som gör det enklare att laga, låna, byta och bygga grejer”, som Fixoteket Majorna beskriver sin verksamhet. På livsmedelsområdet finns flera solidariska kylskåp, vissa med sporadiska utdelningar, andra som delar ut mat ett par dagar i veckan. De har tio utdelningsställen i staden och uppger själva att de varje vecka ger ut tre ton mat som annars hade kastats. Maten är framförallt upphämtad från livsmedelsbutiker men också bagerier och restauranger.

Initiativen verkar i en kommun med en jämförelsevis ambitiös klimatomställningsplan men som också har stora hållbarhetsutmaningar. I en jämförelse mellan Sveriges tio största städer är Göteborg, med sina drygt 600 000 invånare, den näst mest ojämlika (efter Malmö), vilket kan spela roll för gräsrotsinitiativens arbete. Den ekonomiska ojämlikheten medför också stora skillnader i invånarnas växthusgasutsläpp. De med högre inkomster orsakar, som på andra platser, mer utsläpp, framför allt kopplade till flygande och bilkörning. Göteborg har också tung industri som orsakar stora utsläpp, särskilt raffinaderierna som Preems raffinaderi för råolja. Även trafiken till och från Skandinavien största hamn som ligger i Göteborg orsakar stora utsläpp.

Staden utgår från FN:s Agenda 2030 med dess 17 globala mål. Göteborgs stads miljö- och klimatprogram 2021-2030 slår fast att Göteborg ska vara en ”ekologiskt hållbar stad” år 2030. På energiområdet är målet att fasa ut fossila bränslen inom el- och fjärrvärmenäten. Staden arbetar med att öka andelen resor med kollektivtrafik och cykel. I planen ingår också kvantifierade mål för konsumtion och produktion.

Omställningsplanen tydliggör att staden bara har direkt rådighet över vissa utsläpp, till exempel de som den kommunala verksamheten orsakar. Över andra utsläpp, som beror på hur medborgarna lever sina liv, har den bara ”rådighet genom påverkan”. Intressant nog har staden samarbetat med många gräsrotsinitiativ för att bli effektivare. Ett exempel är Smarta Kartan. Kommunen driver också kollaborativa ekonomiska projekt i egen eller sina bolags regi. Vi besökte till exempel fixoteket i bostadsområdet Hammarkullen, som drivs av ett kommunalt bostadsbolag. Där finns olika rum för att fixa, snickra, sy och laga, möjlighet att låna utrustning som en symaskin eller en slagborrmaskin och en hörna där besökare kan byta ett begagnat klädesplagg mot ett annat. De anställda berättade att de hjälper barnen i området att laga sina cyklar. Många hyresgäster har låga inkomster, vilket antagligen bidrar till att detta fixotek är välbesökt.

Gräsrotsinitiativ

Gräsrotsinitiativ för hållbar utveckling är nätverk av aktivister och organisationer som arbetar fram nya lösningar på hållbarhetsproblem, som kombinerar sociala innovationer och användning av grönare praktiker och teknologier. Deras unika bidrag till klimatomställningen är förmågan att skapa social sammanhållning och främja alternativa och innovativa försörjningsformer.

Gräsrotsinitiativ har ofta organisationsformer och beslutsstrukturer som främjar självständighet. Många är ”ledarlösa” med icke-hierarkiska beslutsprocesser och kräver inte nödvändigtvis formellt medlemskap, medan andra har formen av mer traditionella föreningar vilket kräver mer formaliserade strukturer.

De flesta arbetar med en tydlig sakfråga som samtidigt är en viktig del av en hållbar omställning. Även om gränsdragningen inte är knivskarp skiljer vi på gräsrotsinitiativ och exempelvis mer centraliserade medlemsorganisationer, företag och icke-medlemsbaserade idéorganisationer.

Tidigare forskning beskriver hur den kollaborativa ekonomin utvecklades starkt i Göteborg mellan 2016 och 2019, då kommunen var involverad i olika pilotprojekt. Våra intervjuer som genomfördes efter 2019 visar dock på bakslag i samarbetet mellan gräsrotsrörelserna och kommunen. Byggnaden Kommersen i Masthuggskajen var tillhåll för alternativrörelser. Bland annat fanns där en loppmarknad, ett cykelkök och solidariska kylskåp. När staden beslöt att riva Kommersen för att ge plats åt ny stadsutveckling var intentionen att initiativen skulle kunna fortsätta att verka i området och dessutom att fler initiativ skulle tillkomma och bidra till en mångfald av verksamheter och hållbara livsstilar. Men kommunen lyckades inte skapa en alternativ plats för delningsverksamhet. Vår studie pekar mot flera orsaker till detta; inte minst stadens idéer om innovation, som passar bättre för resursstarka aktörer än gräsrotsinitiativ.

Sammanfattningsvis bidrar gräsrotsinitiativen själva, kommunens egen verksamhet och samverkan mellan initiativ och kommun till en utveckling av praktiker som behövs i det omställda samhället. Som situationen ser ut idag är det dock osannolikt att det räcker för en effektiv omställning. Hur omställningskraften kan öka återkommer vi till längre fram i rapporten.

Omställning av Berlin

Berlin har ett starkt civilsamhälle med livaktiga gräsrotsinitiativ och andra rörelser. Vi besökte energikooperativ som producerar och säljer solenergi och hjälper medlemmar att få upp solpaneler på tak, med den uttalade målsättningen att bidra till Tysklands energiomställning "Energiewende". De kunde drivas i stor skala eller från köksbordet hemma hos ett engagerat par. Energikooperativen ingår ibland i större omställningsmiljöer som exempelvis distribuerar lokalproducerad mat eller har en pool av lådcyklar. Ibland tillhör de snarare lokalsamhällets etablerade stöttelelare.

Flera rörelser jobbar med mobilitet och en omställning av trafikpolitiken, en "Verkehrswende". Changing Cities organiserades för att driva igenom en folkomröstning med kravet att skapa en bra infrastruktur för cykling i Berlin istället för att gynna bilism. Autofrei Berlin ("Bilfritt Berlin") använder taktiken att kortvarigt blockera trafiken med stora skaror cyklister för att skapa uppmärksamhet för sina krav. Bündnis Temporäre Spielstrassen ("Alliansen temporära lekgator") jobbar för förändring genom att under några timmar stänga av ett gatuavsnitt för bilar så att gaturummet kan användas till lekar och annat. Detta sker med stadens tillåtelse.

Delningsekonomiska begrepp

Cykelkök: En cykelverkstad öppen för alla där deltagarna får tillgång till verktyg och reservdelar gratis eller till en låg avgift och kan tipsa varandra och få vägledning av volontärer med att reparera sin cykel

Fixotek: En öppen lokal för att laga, låna, byta och reparera olika slags prylar

Kollaborativ ekonomi: En ekonomi som bygger på gemensamt ägande, samarbete och delning av resurser

Solidariska kylskåp: Ett utdelningsställe till allmänheten av mat som annars skulle ha slängts

Berlin hyser också många initiativ för reparation, återbruk och delning. Ett är Haus der Materialisierung, ett ”centrum för klimatberedande resursutnyttjande” som, med stöd av staden, självförvaltar en större byggnad i centrala Berlin. Där bedrivs olika verksamheter, bland annat ett projekt som går ut på att ta hand om överblivet konstnärsmaterial som sedan kan köpas billigt av privatpersoner och institutioner, grönsaksodling, ett cykelkök, trä-, textil- och metallverkstäder.

Berlin Vegan främjar veganism till exempel genom att delta i festivaler och marknader, och genom att sälja veganska bakverk. De publicerar en stadskarta med veganska restauranger och inköpsställen. Vi besökte också Prinzessinnengarten där oanvänd kyrkogårdsmark utnyttjas för grönsaksodling och folkbildningsinsatser. I staden finns flera liknande trädgårdar där människor i grannskapet odlar gemensamt och självförvaltad, utan kommersiellt intresse.

Dessa och andra gräsrotsinitiativ verkar även de i en stad med jämförelsevis ambitiös klimatpolitik. Berlin, med knappt 3,8 miljoner invånare 2023, är både Tysklands huvudstad och en tysk delstat. Staden är indelad i tolv distrikt, Bezirke, med egen förvaltning, varför en hel del mobilisering sker på distriktsnivå. Berlin erbjuder vissa direktdemokratiska möjligheter som utnyttjas av gräsrotsinitiativ och andra rörelser, bland annat kan de under vissa förutsättningar tvinga fram folkomröstningar. Mobiliseringar för att få till stånd folkomröstningar har bland annat handlat om energi- och trafikfrågor.

Berlin har antagit en klimatplan som ska göra staden klimatneutral före 2045. Ett klimatråd med 100 slumpmässigt utvalda Berlin-bor deltog i diskussionerna kring hur målet skulle uppnås. Planen följs upp årligen. Enligt uppföljningarna har utsläppsminskningen gått över förväntan. Framgången kan främst hänföras till energisektorn, där staden jobbar med att ersätta kolkraften. Trafikutsläppen, däremot, har ökat och följer inte alls planen, trots att förbättringar har gjorts för cyklismen.

Berlin har samarbetat med och stöttat olika initiativ och ibland följt deras förslag. Exempel på stöd och samarbete är upplåtandet av byggnader till Haus der Materialisierung och av mark till stadsodling, liksom att staden tillåter de temporära lekgatorna. Berlin driver också klimatvänliga alternativ i egen regi. Ett exempel är Nochmall, ett stort second hand-varuhus. Också Berlin har en Smarta Kartan, ReMap, med adresser till ställen för delning, byte, second hand och reparation. Den drivs av bland annat kommunen med stöd av Postkodlotteriet.

Men liksom i andra städer beror omställningsambitionerna och hur samarbetet med gräsrotterna fungerar mycket på det politiska styrets inriktning. Inte minst trafikpolitiken är en stridsfråga. Omställningen kan mycket väl komma att påverkas av gräsrotsinitiativen och deras möjligheter att skala upp sin verksamhet. Hur gör de, och varför? Om det handlar nästa avsnitt.

Strategier för att öka gräsrotsinitiativs inflytande

Gräsrotsinitiativ är viktiga för att ge legitimitet till klimatomställningen och de vill i regel själva bidra mer än idag. För att lyckas använder de genomtänkta strategier, men strategierna väljs sällan fritt: valet påverkas bland annat av deras typ av verksamhet och organisationsform. En bättre förståelse av strategivalen rymmer lärdomar om hur gräsrotsinflytandet i omställningen kan öka.

En snabb och omfattande klimatomställning påverkar stora delar av samhället och hur vi lever våra liv, och kräver därför ett starkt deltagande från gräsrotter och ”vanligt folk”. Utan folkligt stöd finns stor risk för protester och för att politiska och ekonomiska krafter försöker vända utvecklingen genom att undergräva klimatomställningens legitimitet. I internationell forskning kallas motståndet ofta för *climate policy backlash* (klimatpolitiska motreaktioner). Bland exemplen finns de gula västarna i Frankrike, vindkraftsmotstånd och Donald Trumps regering i USA.

Klimatpolitiska motreaktioner kan motverkas genom att det folkliga deltagandet i omställningen fördjupas, exempelvis genom att gräsrotsinitiativ får en viktigare roll. Forskning visar till exempel att lokala vindkraftskooperativ, som gynnar lokalsamhället ekonomiskt samtidigt som de producerar ren energi, ofta väcker mindre motstånd än projekt som

drivs av kommersiella eller offentliga aktörer. Andra typer av gräsrotsinitiativ förenar klimatnytta och social nytta, genom att exempelvis ta tillvara överbliven mat eller förlänga livstiden på kläder eller prylar. Mycket tyder alltså på att gräsrotsinitiativ är viktiga för att göra energi- och klimatomställningen bättre förankrad och därmed minska motståndet. Då kan också takten i omställningen öka.

Påverkan genom praktik eller idéer

Vårt forskningsprojekt har tittat både på hur kommuner och andra offentliga aktörer samverkar med och försöker gynna gräsrotsinitiativ (se nästa avsnitt) och på hur de själva agerar för att öka sitt inflytande. Tidigare forskning har beskrivit många olika sätt som gräsrotsinitiativets inflytande kan öka på. Vi har valt en relativt enkel modell som bygger på att det finns två huvudsakliga typer av verksamhet som gräsrotsinitiativ ägnar sig åt (se faktaruta).

Genom större cykeldemonstrationer som denna kan cykelaktivister både synliggöra alternativ till hur stadens gator vanligen används och föra fram mer konkreta önskemål.

Den vanligaste typen av verksamhet är att de ägnar sig åt ett direkt och konkret förändringsarbete, såsom att reparera cyklar eller tekniska prylar, stadsodling, minska matsvinn, bygga ut förnybar energi eller att dela på verktyg och andra prylar. Dessa verksamheter har både sociala och ekologiska värden för människor och miljö här och nu. Men de kan också ses som praktiker som initiativen vill ska prägla ett hållbart samhälle. Därför kallar vi en sådan verksamhet för *prefigurativ* – en försmak av en önskad framtid. I princip kan den typen av verksamhet förstärkas på två sätt: antingen genom att de enskilda initiativen växer, i termer av antalet medlemmar och verksamhet, eller genom att fler, liknande initiativ bildas. Den första strategin kallar vi *tillväxt*, den andra *replikering*.

Den andra typen av verksamhet som gräsrotsinitiativ ägnar sig åt är att försöka få ett bredare genomslag för de idéer som de vill ska prägla det framtida samhället.

Snarare än att direkt engagera sig i praktiskt förändringsarbete försöker de påverka andra genom *opinionsbildning*. Precis som de prefigurativa verksamheterna är dessa sakfrågeinriktade och konkreta – de kan exempelvis handla om att förmå en stad att bygga fler cykelvägar, att främja vegansk kost, eller att återkommunalisera och dekarbonisera elnätet. *Idéers* påverkan kan i sin tur förstärkas antingen genom *politisering* – att idéerna får genomslag på den politiska nivån och används för att förändra beslut och lagar – eller genom *normalisering* – det vill säga en påverkan på normer och beteenden hos hela eller delar av allmänheten i önskad riktning.

Övergripande strategival

En fråga som inte har beaktats så mycket i tidigare forskning är varför gräsrotsinitiativ väljer en strategi framför en annan. Vår undersökning tyder på att dessa val inte är godtyckliga eller helt fria, utan är kopplade till olika faktorer som påverkas av de enskilda initiativens syfte

Skalning av olika slag

Det finns en omfattande forskningslitteratur om hur gräsrotsinitiativ kan "skalas", "förstärkas" eller "accelereras" för att öka deras påverkan på hållbarhetsomställningen. Forskningen handlar ofta om att kategorisera olika typer av skalning och om att identifiera hinder och möjligheter för skalning. Vår studie använder en modell för olika slags skalning som sammanfattas här.

Först skiljer vi mellan två olika verksamhetstyper för gräsrotsinitiativ:

- **Prefigurativa verksamheter** är självorganiserade, konkreta och avgränsade omställningsverksamheter som samtidigt återspeglar en önskvärd större samhällsförändring.
- **Opinionsbildande verksamheter** handlar främst om att påverka politiska beslut och allmänna normer och kulturer på områden som är viktiga för en hållbar omställning.

Av den indelningen i två verksamhetstyper följer två huvudtyper av förstärkningsarbete.

- Prefigurativa verksamheter kan främst öka sitt inflytande genom att förstärka sin praktiska verksamhet. För det finns två huvudstrategier: antingen genom att det enskilda initiativet växer i omfattning och verksamhet (tillväxt), eller genom att antalet liknande initiativ ökar (replikering).
- Opinionsbildande verksamheter ökar sitt inflytande genom att förstärka genomslaget för sina idéer. Även här finns två huvudstrategier: att påverka politiskt beslutsfattande i önskvärd riktning (politisering) eller att förändra allmänhetens uppfattningar, normer och beteenden (normalisering).

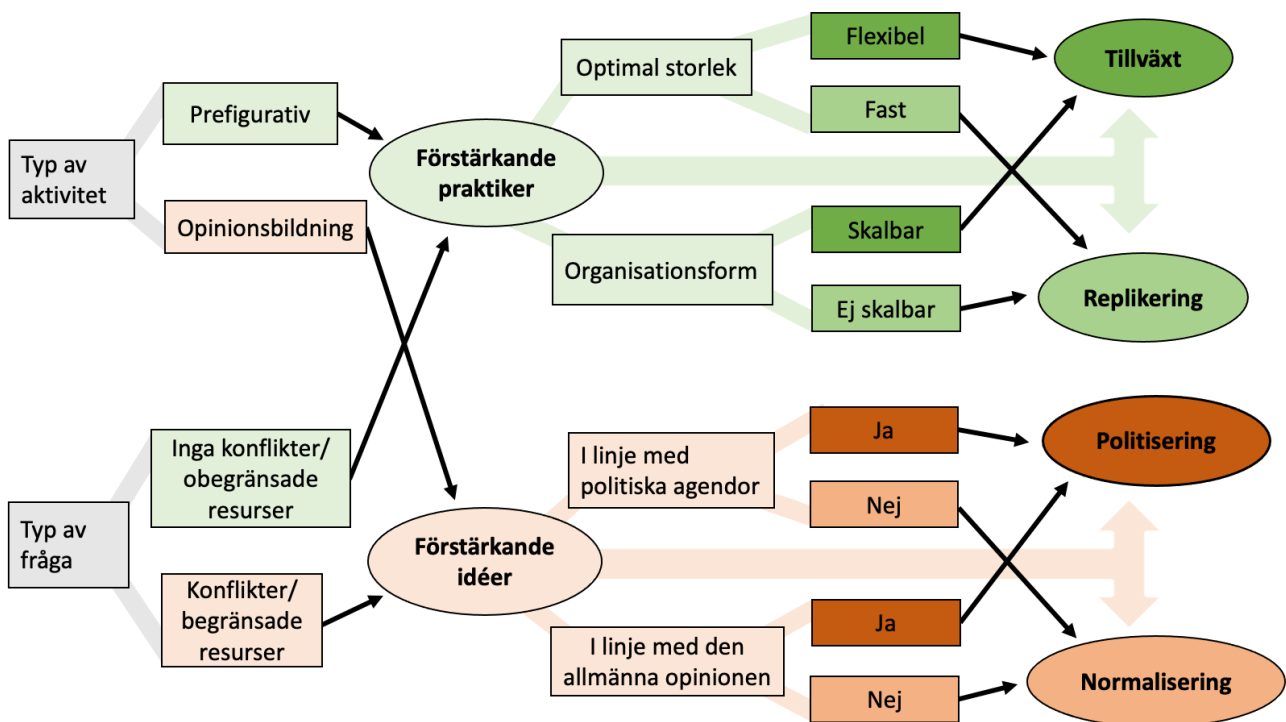
och verksamhet (se figur 1). Dessa kopplingar är viktiga för att förstå hur initiativen kan öka sitt inflytande och därmed bidra mer till energi- och klimatomställningen, utan att samtidigt förlora sin självständighet eller de sociala och demokratiska värden som gör dem unika.

Det grundläggande strategivalet – om ett initiativ väljer en prefigurativ inriktning eller fokuserar på opinionsbildning – kan delvis bero på ”ideologiska” faktorer eller intresse. En del föredrar det konkreta förändringsarbetet i prefigurativa verksamheter, och har märkt att det kan vara ett sätt att locka till sig anhängare och aktivister. Andra är mer intresserade av att arbeta med opinionsbildning och anser kanske att en samhällsförändring kräver engagemang på en mer övergripande, samhällelig nivå.

Men det finns även andra förklaringar. En viktig faktor handlar om hur mycket konflikter frågan väcker, vilket i sin tur har att göra med om den eftersträvade förändringen kräver en omfördelning av begränsade resurser eller om den är mer av ett kompletterande slag. Ett typexempel på en begränsad resurs är en stadsgata, där ett slags användning inte kan ske utan att någon annan inskränks. Om mer utrymme ges åt cyklister

och gående behöver bilisten ofta maka på sig. Det skapar konflikter som ett cykelinitiativ inte kan lösa själv, utan som måste hanteras på politisk nivå. Därför arbetar de i regel främst med opinionsbildande verksamhet.

ett energikooperativ eller en reparationsverkstad kan däremot operera självständigt – de utgör inget direkt hot mot andra medborgare eller ekonomiska intressen, åtminstone inte så länge de utgör ett begränsat komplement till andra verksamheter. Framgången för organisationer som tar hand om och fördelar överbliven mat kan nog till stor del förklaras av att de tar hand om resurser som annars bokstavligen skulle slängas bort och alltså saknar alternativ användning. Samtidigt skapar verksamheten en konkret nytta för de aktiva i form av tillgång till livsmedel. Slutsatsen är att gräsrotsinitiativ som fokuserar på frågor som de kan bestämma över själva och som inte skapar stora konflikter, tenderar att ägna sig åt prefigurativa verksamheter. Initiativ som fokuserar på frågor som handlar om omfördelning av allmänna resurser eller på annat sätt skapar stora konflikter lutar istället åt opinionsbildande aktiviteter.

Figur 1. Skiss över hur gräsrotsinitiativs strategival kan påverkas av olika faktorer.

Verksamhets- och organisationstyp

Inom de övergripande verksamhetstyperna finns, som sagt, olika strategier för att förstärka initiativets inflytande. De initiativ som främst ägnar sig åt prefigurativa aktiviteter kan antingen satsa på att växa själva eller att bidra till att andra liknande initiativ bildas. Hur görs detta val?

- Det kan även här handla om värderingar och ”ideologi”. Exempelvis kan tillväxt av initiativet motiveras med att klimatet kräver en snabb omställning, medan replikering kan föredras av gräsrotsinitiativ som är präglade av den tidiga miljörelsens decentralistiska, direktdemokratiska och tillväxtkritiska ideal och därför skyr stora organisationer.
- Valet kan bestämmas av verksamhetens ”optimala storlek”, som är relaterad till initiativets verksamhetstyp. Det finns till exempel en gräns för hur många människor som kan besöka och driva ett cykelkök. Många verksamheter är lokalt inriktade, vilket också begränsar initiativets tillväxt och främjar replikering. Andra verksamhetstyper, som att arbeta för fler cykelvägar eller veganism, har i sig knappast någon inbyggd begränsning utan kan genomföras av hur många som helst.
- Även själva organisationsformen kan påverka skalbarheten. ”Platta”, direktdemokratiska och informella strukturer kan sällan absorbera lika många personer som formella och representativa organisationer. De förstnämnda föredrar därför att växa genom replikering medan de sistnämnda åtminstone har alternativet att välja tillväxt.

Påverka politiken eller allmänheten?

Vad avgör då om opinionsbildande aktiviteter i första hand riktas in mot politisering eller normalisering? Ett gräsrotsinitiativ som påverkar genom idéer har grovt talat två potentiella målgrupper: politiska beslutsfattare och allmänheten. För att nå vissa mål, exempelvis fler cykelvägar, krävs politiska beslut och opinionsbildningen riktar sig då mot politiker. Andra målsättningar, som att fler verkligen ska cykla, kräver en förändring av allmänhetens vanor, livsstil och kanske kultur, och målgruppen blir därför en annan.

Hinder och möjligheter

Precis som andra organisationer existerar gräsrotsinitiativ i en social miljö som kan vara mer eller mindre gynnsam för deras möjligheter att verka och frodas. Men det enskilda initiativet kan också vara mer eller mindre förmöget att främja verksamheten, eller bra på att upprätta relationer som gynnar det utan att alltför mycket av självständigheten – autonomi – går förlorad.

Vanligen talar forskningen om hinder och möjligheter som kan vara externa, interna eller relationella. En ofta använd forskningsmetod går ut på att identifiera så kallade politiska (eller diskursiva) möjlighetsstrukturer i ett visst sammanhang. Det kan handla om graden av stöd (eller motstånd) från politik, företag eller allmänheten; hur exempelvis initiativets verksamhet påverkas av olika typer av regleringar, ekonomiska intressen eller samhällliga normer och föreställningar.

En annan teori betonar vikten av hur väl organisationer förmår mobilisera egna resurser, i form av exempelvis medlemmarnas tid, deras kompetenser och pengar. Andra betydelsefulla aspekter är ledarskapsförmåga, förmåga att övertyga och att utveckla strategier som utnyttjar de möjligheter och övervinner de hinder som omgärdar organisationen. När vi exempelvis undersökte västsvenska vindkraftskooperativ såg vi att de relationella aspekterna är viktiga för möjligheten att växa, inte minst är en hög grad av autonomi en viktig grund för utveckling.

Även om målsättningar och målgrupper kan skiljas åt är det i praktiken förstås vanligt att rikta sig både mot allmänhet och beslutsfattare. Om fler ska cykla behövs ju *både* politiska beslut *och* förändrade vanor. Men det utesluter inte att taktiska och strategiska prioriteringar kan göras. I vissa fall skiljer sig den politiska agendan och den allmänna opinionen åt, vilket gräsrotsinitiativ kan försöka utnyttja. Först och främst genom att visa upp en stark opinion genom exempelvis demonstrationer eller kampanjer för folkomröstningar, för att därigenom skänka legitimitet åt politiska förändringar. Saknas ett utbrett stöd i den allmänna opinionen används i stället normaliseringsstrategier för att skapa en kritisk massa för förändring. Om det är framgångsrikt kan strategin skifta till politisering, eller utvidgas till att göra både och.

Undantagsvis förekommer även att den politiska agendan har relativt hög överensstämmelse med gräsrotsinitiativens målsättningar och att det snarare är motstånd från (delar av) allmänheten som förhindrar förändringar. I textens inledning nämndes förekomsten av ”klimatpolitiska motreaktioner”, där beslut stoppas eller rullas tillbaka till följd av motstånd som mobiliserats inom allmänheten. Enligt den logik som målats upp borde då strategin skifta till normalisering, det vill säga att försöka vinna allmänheten till sin sida snarare än att klandra politikerna för att inte genomföra klimatpolitiken. Men det ser vi inte direkt några exempel på i vårt material, vilket är intressant och värt att fundera över.

Kanske visar det nytta av vårt försök att utveckla en teori om hur gräsrotsinitiativ väljer strategier. Resultatet visar att strategivalen oftast överensstämmer med vår generaliserade förutsägelse, men där avvikelser sker kan det finnas skäl för oss som forskare att söka djupare förklaringar – och kanske för gräsrotsinitiativen att reflektera över sina strategival.

I Haus des Wandels utanför Berlin arbetas det kollektivt, praktiskt och kulturellt för ett hållbart samhälle med rum för alla.

Gräsrotsinitiativ kan hjälpa kommuner att minska sin miljöpåverkan

Många städer och kommuner i världen arbetar aktivt för att minska sin miljöpåverkan. En utmaning för många av dem är att få till en omställning som är socialt inkluderande och engagerande. Forskning har pekat på att gräsrotsinitiativ och engagemang från civilsamhället kan spela en avgörande roll för detta. Men hur? Här beskriver vi ett antal olika kommunala förhållningssätt till gräsrotsinitiativ.

”Klimatneutrala städer”, ”cirkulära städer”, ”Sharing cities” eller ”Zero-waste cities”. Det finns många sätt att flagga för en kommuns strävan att minska sin miljöpåverkan.

Att samarbeta med gräsrotsinitiativ har visat sig vara ett sätt att närma sig målen. Men medan vissa kommuner samarbetar medvetet med gräsrotsinitiativ saknar andra den traditionen, kunskapen eller politiska inriktningen.

I det här avsnittet redogör vi för ett antal olika kommunala förhållningssätt till gräsrotsinitiativ som

vi identifierat i Göteborg och Berlin. Vi diskuterar vidare vilka effekter de olika förhållningssätten kan ha när det gäller spridning av de praktiker som gräsrotsinitiativen driver på för, som mer av cykling, återbruk, lokal odling, minskat matsvinn, förnybar energi etc.

Vi frågar oss också vilka effekter de identifierade förhållningssätten kan ha för gräsrotsinitiativens autonomi – i vilken grad kan de agera självständigt och i vilken utsträckning blir de beroende av kommunen och därmed mer styrda?

En så kallad Kidical Mass – cykeldemonstration med barn, föräldrar och andra – med budskapet att stadens gator bör vara farbara även för barn.

Sex kommunala förhållningssätt

Vår analys identifierar sex olika sätt som kommunerna förhåller sig till gräsrotsinitiativ på:

- 1 Kommuner kan **bortse** från otillåtna former av matutdelning, stadsodling, etc. De avstår alltså från att reglera initiativen eller deras praktiker trots att de känner till eller misstänker att de inte bedrivs i enlighet med rådande lagar och regler, till exempel sådana kring hygienisk hantering av (överbliven) mat. För initiativen innebär detta att de förvisso kan verka ostört, men det är också förknippat med en viss oförutsägbarhet eftersom förbisedda praktiker kan komma att regleras i framtiden.
- 2 Kommuner kan också formellt **sanktionera** gräsrotsinitiativ vars verksamhet ligger utanför eller på gränsen till vad som är tillåtet, till exempel genom att bevilja tillstånd för deras verksamhet. Ett konkret exempel är stadsodlingar i Berlin som startades utan formellt tillstånd men senare givits tillstånd. Detta förhållningssätt innebär ett större engagemang från kommunerna.
- 3 Kommuner kan vidare stödja gräsrotsinitiativ genom att **synliggöra** dem för större grupper av människor, till exempel genom digitala plattformar som Smarta Kartan i Göteborg, och genom att **koordinera**, matcha, och underlätta för gräsrotsinitiativ att hitta samarbeten med till exempel kommunala bostadsbolag, mer etablerade organisationer eller privata företag.
- 4 Kommuner kan även **anpassa sin byråkrati** för att underlätta för gräsrotsinitiativen att verka. Det kan handla om att kommunen hjälper initiativ att övervinna administrativa hinder för att bedriva eller skala upp sin verksamhet. De kan till exempel skapa finansieringsformer för omställningsinitiativen eller tillhandahålla mallar och processer som underlättar mångfaldigandet av initiativ, till exempel för att införa bilfria områden.
- 5 Kommuner och kommunala organ kan också **ingå partnerskap** med gräsrotsinitiativ. Detta handlar om att en kommun engagerar sig mer aktivt i ett initiativ och ibland till och med tar en ledande roll i att sprida deras idéer eller metoder. Exempelvis kan de etablera mer formella samarbeten eller köpa en tjänst som levereras av ett gräsrotsinitiativ, t ex lådcyklar eller lokalt odlad mat.
- 6 Slutligen finns det exempel på **kommunal replikering** av gräsrotsinitiativ, som när lokala myndigheter eller kommunala bolag inrättar och driver gräsrotsinspirerade lokaler eller aktiviteter, till exempel cykelkök, reparationsverkstäder som fixoteken i Göteborg och fritids- och leksaksbanker där man kan låna prylar istället för att köpa nytt.

Weltacker i Berlin bedriver folkbildning om hur mycket mark och resurser produktionen av olika livsmedel kräver. Resursstarka personer utnyttjar en betydligt större yta än de 2000 m² som varje människa skulle ha till sitt förfogande om vi delade lika.

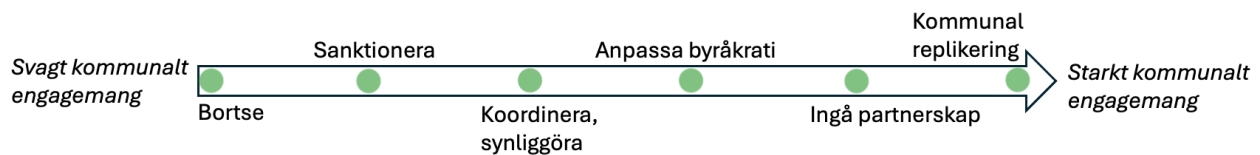

Balans mellan autonomi och att nå ut brett

En och samma kommun kan använda alla eller flera förhållningssätt parallellt. Däremot är det troligt att just Berlin och Göteborg uppvisar en speciellt stor bredd av förhållningssätt eftersom de är städer med en lång tradition av att samverka med civilsamhället. De sex förhållningssätten kan illustreras på en skala med ökande kraft i det kommunala engagemanget (se figur 2 nedan). Med detta inte sagt att det kraftfullare kommunala engagemanget nödvändigtvis resulterar i en ökad spridning av praktiken i fråga.

Vår studie visar att någon form av kommunalt stöd är viktigt för att nå fler målgrupper. Gräsrotsinitiativ som förbises av kommuner kan fungera i sin lilla nisch, åtnjuta stor grad av självbestämmande och engagera vissa specifika grupper. Men för att nå ut bredare och tillgängliggöra initiativen – till exempel genom fasta lokaler, generösa öppettider och synlighet – kan stöd av eller samarbete med kommunala aktörer vara

avgörande. Samtidigt, när gräsrotsinitiativ tar emot stöd från eller samarbetar med kommuner blir de också beroende av kommunen och behöver se till att deras sätt att organisera sig och bedriva verksamhet är i linje med kommunens riktlinjer. De förlorar med andra ord lite av sin autonomi. Detta fungerar bra så länge kommunens prioriteringar och politiska styrning är i linje med gräsrotsinitiativens inriktning, men om kommunens inriktning ändras innebär det en ökad sårbarhet för gräsrotsinitiativen. En del initiativ som vi mötte i Berlin och Göteborg har därför valt att verka i mindre skala och inte ta emot kommunalt stöd eller göra sig beroende av kommunen (eller andra finansiärer), just för att kunna fortsätta bedriva sin verksamhet efter eget huvud. I en del fall, till exempel en del av cykelköken, har de av ideologiska skäl valt att inte ta emot stöd från kommunen utan i stället verka för självförvaltning genom gåvoekonomi.

Figur 2. Kommunala förhållningssätt till gräsrotsinitiativ och grader av kommunalt engagemang

Lärdomar för kommuner (och gräsrotsinitiativ)

Från kommunens perspektiv kan det vara relevant att stödja gräsrotsinitiativ – inte minst för att få ett starkare folkligt engagemang och lokal förankring för omställning. Utifrån figur 2 ovan kan man säga att en första form av stöd är att se till att de gräsrotsinitiativ som befunnit sig i en juridisk gråzon kan hitta en laglig form för sin verksamhet, såsom officiellt tillstånd för stadsodling på en plats. Ser kommunen att initiativen ligger i linje med de mål de vill driva kan de bli mer aktivt stödjande genom att bjuda in initiativen till samverkansträffar och synliggöra dem på olika sätt, se till att det finns passande finansieringsformer, och att byråkratiska processer underlättas.

När kommunen börjar samarbeta med initiativen mer aktivt, till exempel genom att upphandla deras tjänster eller bedriva verksamhet gemensamt, finns risk att kommunen kväver lite av initiativens egen drivkraft och att det civilsamhälleliga engagemanget urholkas. Detta är något kommunen behöver vara observant på. Vår studie visar på samverkansformer som verkar fungera relativt bra, där kommunen står för en långsiktig ram, till exempel finansiering av en lokal eller annan form av basinfrastruktur, medan initiativen står för innehållet och verksamheten i linje med de överenskommelser som formulerats. Viktigt för initiativen verkar vara långsiktighet från kommunens sida, att de inte tvingas flytta ofta och att de slipper detaljstyrning.

Vår studie pekar vidare på att kommuner skulle kunna experimentera och testa nya roller mer aktivt. Historiskt sett har organisationer som arbetar för mer lekplatser och cykeldelningsgrupper banat väg för kommunala lekplatsprogram och cykeldelningsprogram. Vad som betraktas som kommunens ansvar revideras kontinuerligt och vår studie belyser vad som verkar vara en ny kommunal roll i vardande, nämligen att tillhandahålla ytor för återbruk, delning och reparation. Det kan tolkas som en uppskalning av kommunens roll ("municipal roll-out"). Det står i kontrast till den omdebatterade nedskärningen ("roll-back") av statlig och kommunal verksamhet, där kommunala eller statliga uppgifter läggs ut på privata aktörer eller civilsamhället. En sådan risk för urholkning av staten lyfts fram i forskning om gräsrotsinitiativ, men syns inte i vårt material.

Vilka lärdomar gräsrotsinitiativ kan dra av vår studie beror på deras mål, särskilt hur de värderar sina möjligheter att nå ut bredare, respektive sin autonomi. Gräsrotsinitiativ behöver naturligtvis inte vänta på att bli sanktionerade eller utvalda till att bli kommunala partners, utan kan själva bestämma vilken form av relation och samverkan de ska söka med en kommun. Vår analys tyder på att om avsikten är att nå bortom de som redan är engagerade, då är någon form av engagemang med kommunen troligen effektivt.

Energikooperativet BürgerEnergie Oder-Spree har finansierat solpaneler till byskolan i Heinersdorf utanför Berlin.

När Kommersen i Göteborg revs och Masthuggskajen utvecklades var planen att göra plats för delningsinitiativ, men så blev det inte.

Vad får en gräsrot kosta?

Gräsrotsinitiativ kan spela en viktig roll i klimatomställningen, både genom att öka omställningens legitimitet och underlätta för kommuner att nå sina klimatmål. Men har vi råd med dem?

På Masthuggskajen i Göteborg stod en graffitimålad lokal kallad Kommersen fram till 2022. Den innehöll en populär loppmarknad och flera urbana gräsrotsinitiativ som cykelkök och solidariska kylskåp. Det var en plats som lockade många människor, gamla som unga. När Masthuggskajen skulle utvecklas som en del av ett stort stadsomvandlingsprojekt i Göteborg bestämdes att Kommersen skulle rivas. Byggnaden var i dåligt skick. Ambitionen från stadens sida var att hitta nya lokaler till verksamheterna. Masthuggskajen utsågs till pilotprojekt för främjande av delningsekonomi i stadsomvandling. Men trots den politiska viljan blev det inte så. Enligt vår undersökning av Kommersen berodde det ytterst på ekonomiska krav: när hyresnivåerna sattes trängdes gräsrotsinitiativen undan. Faktum är att det ofta är lättare att hitta plats för gräsrotsinitiativ i mer perifera delar av staden, som inte brukar marknadsföras i termer av hållbarhet eller delningsekonomi. Där kan gräsrotsinitiativ verka, men når inte ut lika brett som i centrala områden där många människor från olika delar av

staden samlas. För att gräsrotsinitiativ ska kunna spela en större roll i en hållbar omställning krävs politiska lösningar på både lokal och nationell nivå av denna rumsliga paradox. Gräsrotterna kanske helt enkelt måste få kosta något.

Berlin var länge något så unikt som en stad byggd för långt fler invånare än som faktiskt bor där. 1900-talets världspolitiska händelser hade lett inte bara till att staden delats utan även till minskad befolkning. När muren revs blev dessutom ingemanslandet på den östra sidan plötsligt byggbar mark i en sträckning rakt igenom Berlins centrala delar. Med andra ord fanns det ingen brist på mark eller lokaler i bra lägen. Det var en viktig förutsättning för att staden kunde rymma den stora flora av gräsrotsorganisationer som idag bidrar till Berlins särprägel. Men på senare år har befolkningen ökat och tomrummen fyllts. Även Berlin börjar bli trångt och hyrorna stiger. Bistrare tider väntar sannolikt även för Berlins sociala ekonomi.

I Berlin samordnar Bündnis Temporäre Spielstraßen medborgarinitiativ som tillfälligt ställer om en bostadsgata för barns lek och umgänge. I det här fallet bidrog stadsdelsbiblioteket med ett mobilt barnboksbibliotek.

Vilka är lärdomarna vi kan ta med oss från våra undersökningar av gräsrotsinitiativ i Göteborg och Berlin? I avsnitten om möjliga strategier för gräsrotsinitiativ och hur kommuner kan samarbeta med initiativen, har vi visat att gräsrotsinitiativen är en viktig del av omställningen. Men har vi råd med dem i tider av hårt pressade kommunala budgetar och en kommersialiserad fastighetsmarknad? Och hur ska deras budskap om en solidarisk och hållbar ekonomi kunna stå sig i ett massmedielandskap som är beroende av att pumpa ut reklam och livsstilsartiklar som främjar vad vi har kallat för "banal konsumism"?

När vi samlade ett stort antal forskare och praktiker från både kommuner och civilsamhället till en workshop om gräsrotsinitiativ i Uppsala i april 2023 var det just de ekonomiska villkoren som oroade många deltagare. Idéer väcktes om att göra föreningsbidrag tillgängliga även för gräsrotsrörelser inom miljöområdet, precis som idrotts- och kulturföreningar har sina stödformer. Den rumsliga paradoxen mellan den relativt stora tillgången till billiga lokaler i perifera områden och möjligheten att nå ut

brett i centrala områden kanske kan upphävas genom att offentliga lokaler i bra lägen kan upplåtas åt gräsrotsinitiativ under tiden då lokalerna inte används. Det fanns också önskemål om att stödja ideell sektor som kooperativ ekonomiskt genom att den offentliga sektorn upphandlar tjänster av dem.

Samtidigt påpekades det att gräsrotsinitiativ är sköra plantor som för att blomstra behöver få utvecklas självständigt och i egen takt. Gräsrotterna är ofta pionjärer som offentliga aktörer kan låna goda idéer ifrån. Även om de behöver näring för att växa, är de självständiga komplement som inte bör överta offentliga kärnuppgifter.

I en debattartikel uppmanade vi offentliga aktörer att stötta och lyfta fram gräsrotsinitiativen, men samtidigt respektera dem och lära av dem. Ett första, konkret steg är att kommuner och regioner, efter kartläggning av vilket slags stöd som gräsrotsinitiativ och organisationer önskar sig, inrättar lämpliga stödstrukturer. Med tanke på de stora nyttor de potentiellt kan bidra med kan det vara välinvesterade kronor. ●

Gräsrotsinitiativ för energiomställning (GRIT) 2020-2024

Forskningsprojektet pågick 2020-2024 och syftade till att undersöka hur gräsrotsinitiativs bidrag till klimatomställningen kan öka. Projektet var finansierat av Energimyndigheten inom ramen för satsningen MESAM (Människa, Energisystem, Samhälle) och forskningsrådet Formas.

Utöver de fem ingående forskarna (se presentation) anställde projektet Johannes Aalders som forskningsassistent, och Sonja Nettelblatt skrev sin masteruppsats på CEMUS, Uppsala universitet, inom ramen för projektet. En referensgrupp med deltagare från bland annat Cykelfrämjandet, vindkraftskooperativ, Studieförbundet, Göteborgs stad och Klimatkommunerna vägledde forskningen.

Utöver fältarbeten i Göteborg och Berlin har GRIT bland annat organiserat en workshop i samband med NESS (Nordic Environmental Social Science)-konferensen i Göteborg 2022 och en egen workshop för både praktiker och forskare i Uppsala 2023, och presenterat forskningen i många andra sammanhang – på universitet, för praktiker och i massmedia.

För mer information:

gu.se/forskning/grasrotsinitiativ-for-energiomstallning-effekter-hinder-och-framgangsfaktorer

<https://mesam.se/projekt/grit-grasrotsinitiativ-for-energiomstallning>

Kristina Boréus

kristina.boreus@ibf.uu.se

Professor i statsvetenskap, Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF),
Uppsala universitet

Karin Bradley

Karin.bradley@abe.kth.se

Professor, Avdelningen för urbana och regionala studier,
Kungliga Tekniska högskolan

Martin Emanuel

martinem@kth.se

Doktor i teknikhistoria, forskare vid Avdelningen för urbana och regionala studier,
Kungliga Tekniska högskolan

Sofie Tornhill

sofie.tornhill@lnu.se

Docent i genusvetenskap, Institutionen för samhällsstudier,
Linnéuniversitetet

Rikard Hjorth Warlenius

rikard.warlenius@gu.se

Docent i Samhällsvetenskapliga miljöstudier, Institutionen för globala studier,
Göteborgs universitet

Publikationslista (september 2024)

Publicerade vetenskapliga artiklar

Boréus, K., Bradley, K., & Tornhill, S. (2024). Breaking through banal consumerism? Representations of postconsumerist perspectives in mainstream press media. *Journal of Consumer Culture*, 24(1), 155-174. <https://doi.org/10.1177/14695405231199294>

Emanuel, M., Bradley, K. (2024). Mainstreaming sustainable practices without losing conviviality? An assessment framework based on cycling practices. *Sustainability: Science, Practice and Policy* <https://doi.org/10.1080/15487733.2024.2394297>

Tornhill, S., Emanuel, M., Bradley, K. (2024). No place to share. Challenges of accommodating grassroots initiatives in sustainable urban districts. *City*. <https://doi.org/10.1080/13604813.2024.2386514>

Warlenius, R.H., Nettelblatt, S. (2023). Scaling up community wind energy: the relevance of autonomy and community. *Energy Sustainability Society* 13, 33. <https://doi.org/10.1186/s13705-023-00411-6>

Vetenskapliga artiklar inskickade för bedömning

Emanuel, M., Bradley, K., Tornhill, S., Warlenius, R.H., Boréus, K.: Between overlooking and municipal replication: Exploring local governance of grassroots initiatives. Inskickad till granskad vetenskaplig tidskrift i september 2024.

Warlenius, R.H., Tornhill, S., Emanuel, M., Bradley, K., Boréus, K.: Conditions for amplifying grassroots initiatives for sustainable transformation. Inskickad till granskad vetenskaplig tidskrift i september 2024.

Debattartiklar:

Kristina Boréus, Karin Bradley, Martin Emanuel, Sofie Tornhill, Rikard Warlenius (2023-11-24): Mediernas dubbla klimatbudskap problematiska. *Göteborgs-Posten*

Kristina Boréus, Karin Bradley, Martin Emanuel, Rikard Hjorth Warlenius, Sofie Tornhill (2023-06-15): Klimatomställningen kräver deltagande från gräsrotter. *Dagens Samhälle*

Gräsrotsorganisering och klimatomställning

Klimatomställningen är igång men går fortfarande alldeles för långsamt. Runt om i världen finns människor som är frustrerade över att inte tillräckligt görs och tar saken i egna händer. De går samman och bildar gräsrotsinitiativ för att direkt verka för ett hållbart samhälle.

Men deras bidrag till omställningen är inte så stort som det skulle kunna vara. Hur kan deras påverkan öka?

Det är huvudfrågan för forskningsprojektet GRIT.